

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.17>

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ У ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Джура Х.Ю.,

доктор філософії з галузі «Право»

ORCID: 0000-0002-5596-5307

Джура Х.Ю. Розуміння соціальної функції держави у європейських країнах.

Стаття присвячена дослідженню особливостей розуміння соціальної функції держави у європейських країнах через призму їх конституційного закріплення та фактичної реалізації. Акцентовується увага на важливості дослідження соціальної функції в умовах глобалізаційних процесів, інтеграційних тенденцій і актуалізації питань прав людини та соціальної справедливості в Європі. В європейських країнах соціальна функція держави є фундаментальним компонентом державного устрою, спрямованим на забезпечення гідного існування кожної особи.

У статті проаналізовано моделі конституційного розуміння соціальної функції в Іспанії, Німеччині, Франції, Литві та Латвії. На прикладі Конституції Іспанії показано, що соціальні, демократичні та правові аспекти державності інтегруються у єдину концепцію, де правова держава розглядається як основа для реалізації демократичних і соціальних принципів. Висвітлено, що у Федеративній Республіці Німеччина, попри відсутність прямого згадування правової держави в Конституції, фактично реалізуються всі принципи верховенства права і соціальної державності через демократичні механізми та ефективну соціальну політику.

У Франції соціальна функція невід'ємно пов'язана з демократичними принципами і реалізується через розвинену систему соціального захисту, при цьому зберігається принцип неподільності держави. Підсумовано, що європейський досвід пропонує Україні цінні орієнтири для вдосконалення національної моделі державності в контексті соціальної функції, на основі чого обґрунтовано доцільність зміни формулювання статті 1 Конституції України.

Дослідження акцентує увагу на важливості адаптації національного соціального законодавства до європейських стандартів, а також на необхідності реформи українського законодавства, щоб воно відповідало загальноєвропейським нормам у сфері соціального забезпечення та прав людини. Зроблений аналіз демонструє, що європейські країни надають цінні моделі, які можуть бути використані для вдосконалення соціальної функції держави в Україні.

Стаття показує, що європейський досвід реалізації соціальної функції є важливим джерелом для вдосконалення національної моделі державності. Визначено, що інтеграція принципів соціальної справедливості, соціального забезпечення та прав людини в законодавство України є необхідною умовою для побудови ефективної та стабільної державної системи.

Ключові слова: соціальна функція, соціальна держава, Європа, соціальне законодавство, соціальні права людини, соціальний захист, євроінтеграція, соціальна безпека.

Dzhura K.Yu. Understanding the social function of the state in European countries.

The article is dedicated to exploring the peculiarities of understanding the social function of the state in European countries through the lens of its constitutional enshrinement and practical implementation. The study emphasizes the importance of researching the social function in the context of globalization processes, integration trends, and the growing focus on human rights and social justice in Europe. In European countries, the social function of the state is a fundamental component of the state system aimed at ensuring the dignified existence of every individual.

The article analyzes the constitutional models of the social function in Spain, Germany, France, Lithuania, and Latvia. Using the example of the Spanish Constitution, it demonstrates how social, democratic, and legal aspects of statehood are integrated into a unified concept, where the rule of law is considered the foundation for the realization of both democratic and social principles. It highlights

that in the Federal Republic of Germany, despite the absence of an explicit mention of the rule of law in the Constitution, all principles of the rule of law and social statehood are effectively realized through democratic mechanisms and efficient social policy.

In France, the social function is intrinsically linked to democratic principles and is realized through a developed social protection system, while maintaining the principle of the indivisibility of the state. The article concludes that the European experience offers valuable guidelines for Ukraine to improve its national model of statehood in the context of the social function, which substantiates the necessity of revising the wording of Article 1 of the Constitution of Ukraine.

The study emphasizes the importance of adapting national social legislation to European standards, as well as the need for reforming Ukrainian legislation to align with general European norms in the areas of social security and human rights. The analysis shows that European countries offer valuable models that can be used to enhance the social function of the state in Ukraine.

The article demonstrates that the European experience of realizing the social function is an important source for improving the national model of statehood. It has been determined that the integration of principles of social justice, social security, and human rights into Ukraine's legislation is a necessary condition for building an effective and stable state system.

Key words: social function, social state, Europe, social legislation, social human rights, social protection, European integration, social security.

Постановка проблеми. У сучасних умовах посилення глобалізаційних процесів та інтеграційних тенденцій в Європі особливого значення набуває вивчення концептуальних засад реалізації соціальної функції держави. Соціальна функція, що полягає у забезпеченні базових прав людини, створенні умов для гідного існування кожної особи та підтримці суспільної стабільності, є одним із базових орієнтирів розвитку європейських країн, що поділяють спільні цінності соціальної державності, прав людини, верховенства права та соціальної справедливості. Розуміння соціальної функції держави у європейських країнах формувалося історично під впливом різних соціально-економічних, політичних та культурних чинників. Проте спільною рисою для більшості країн Західної, Північної та частково Центральної Європи стало визнання соціального забезпечення як фундаментальної складової державної системи гарантування прав людини. Така еволюція розуміння соціальної функції держави в європейському просторі призвела до формування моделі соціальної правової держави, де права на працю, соціальне забезпечення, охорону здоров'я, освіту і соціальний захист набули статусу гарантованих, невід'ємних і захищених прав.

Небажання відмовлятися від укоріненних ідей соціальних держав, їх модернізації, адаптації до умов нашого часу та викликів сучасності, призвели до того, що єдина цілісна теорія реалізації соціальної функції держави в Україні відсутня. Відмінності у наукових підходах та наявність теоретичних проблем реалізації соціальної функції держави обумовлюють необхідність пошуку шляхів до оптимізації чинного соціального законодавства, яким врегульовується забезпечення державою прав і свобод кожної людини і громадянина, створення умов для її відтворення й розвитку, стимулювання творчого зростання, утілення в життя принципів соціальної справедливості. Тож, в умовах євроінтеграційного курсу України аналіз моделей розуміння і здійснення соціальної функції держави в країнах Європи є важливим для адаптації національного соціального законодавства і практики до загальноприйнятих європейських стандартів у сфері соціального забезпечення та прав людини.

Стан дослідження. Проблеми реалізації соціальної функції держави у європейських країнах досліджувались у працях таких науковців, як: І.В. Арістова, В.Г. Бульба, В.В. Вашкович, В.Т. Венцель, Н.В. Галіцина, О.Ф. Данич, М.І. Іншин, Р.І. Коваленко, К.К. Кулі-Іванченко, Г.В. Кравець, О.З. Панкевич, О.В. Пушкіна, П.М. Рабинович, Л.О. Сасіна, Д.І. Сіроха, О.В. Скрипнюк, А.В. Стукалов, Т.В. Сьомкіна, О.В. Тарасевич, І.М. Ткаченко, Н.М. Хома, І.В. Яковюк та багатьох інших дослідників. Але при цьому, варто підкреслити, що сучасна епоха ставить перед вітчизняною наукою та законодавцем нові виклики, а тому, дослідження специфіки розуміння соціальної функції держави у європейських країнах є надзвичайно актуальною.

Метою статті є аналіз та загальнотеоретична характеристика розуміння соціальної функції держави у європейських країнах.

Виклад основного матеріалу. Для прикладу, статтею 1 Конституції Іспанії [1] встановлено, що Іспанію створено, як «соціальну і демократичну правову державу». Звернемо увагу на те,

що в цьому формулюванні іспанський законодавець не використав жодних розділових знаків. Це означає, що ідея «правової держави» є фундаментальною для подальшого формування в Іспанії соціальної та демократичної держави. Ця конструкція відповідає сформованим у теорії держави і права уявленням про концепції сучасної соціальної та правової держави. По суті, Іспанія є правовою державою, концепція якої зазнала еволюції під впливом демократичного та соціального принципів організації держави. Таким чином, соціальна та правова складові Іспанської держави не входять у суперечності між собою, а навпаки доповнюють одна одну. Так, важливо зазначити, що іспанська модель соціальної і правової держави виникла як відповідь на суспільний запит на справедливість після тривалого періоду авторитарного правління. Вона побудована на ідеї недопущення домінування однієї складової над іншими, що забезпечує її стійкість, баланс і здатність адаптуватися до викликів часу. Саме така інтегративна модель дозволила Іспанії ефективно розвивати систему соціального забезпечення, розширювати права і свободи людини, зберігаючи при цьому міцність правопорядку і демократичних інститутів.

У цьому контексті досвід Іспанії є вкрай цінним для України, яка перебуває на етапі пошуку ефективної моделі інтеграції соціальної і правової складових своєї державності. Перенесення принципу неподільності соціальної, демократичної та правової природи держави в українські реалії дозволило б забезпечити гармонійний розвиток соціальної функції без ризику підриву правових основ держави. Вказане сприятиме створенню цілісної системи, де захист прав людини, участь громадян в управлінні державою і забезпечення гідного рівня життя розглядалися б як єдина стратегічна мета державної політики.

В статті 20 Конституції Федеративної Республіки Німеччина [2] встановлено, що ця держава є «демократичною та соціальною федеративною державою». Звернемо увагу на те, що Конституцією ФРН взагалі не підкреслюється те, що Федеративна Республіка Німеччина є правовою державою, хоча очевидно, що в німецькому суспільстві досягнуто високий рівень правової культури, а держава реалізовує своє призначення на засадах верховенства права, поділу влади, визнання і реалізації прав і свобод людини і громадянина, взаємної відповідальності держави та особи тощо. Зasadничим принципом функціонування держави обрано адміністративно-територіальний, тому ФРН у Конституції проголошено федеративною державою із впливом демократичних та соціальних принципів її побудови. Федеративна організація ФРН забезпечує розподіл владних повноважень між різними гілками влади, а також між федеральним центром і суб'єктами федерації (землями), що, в свою чергу, зміцнює принцип правової державності через багаторівневу систему контролю і балансування повноважень. Федеративна структура гарантує децентралізовану реалізацію соціальної функції, де кожна земля має власні компетенції у сфері соціальної політики, водночас дотримуючись загальнодержавних стандартів. Тому, фундаментальні принципи Конституції цієї держави гарантують повагу до людської гідності, самостійність гілок влади, федеративну структуру держави та верховенство права тощо.

Тож, соціальний характер ФРН проявляється у побудові ефективної системи соціального страхування, соціальної допомоги, доступної освіти і охорони здоров'я. Основний закон закріплює принцип соціальної держави, що зобов'язує державу активно працювати над усуненням соціальної нерівності та створенням умов для реалізації кожною особою права на гідне життя. Таким чином, соціальна функція в Німеччині не є другорядною або факультативною, а має імперативний характер і є підґрунтям державної політики.

Статтею 1 Конституції Франції [3] встановлено, що Франція є «неподільною, світською, демократичною та соціальною республікою». Так само, як і у випадку з Німеччиною, в Конституції цієї держави взагалі не підкреслюється те, що вона є правовою чи побудована на основі правових принципів організації. Неподільність означає неможливість існування в державі кількох верховних влад, а отже і кількох суверенітетів, а те, що Франція є світською, означає її відокремленість від церкви. Відокремлення церкви від держави забезпечує нейтральність публічної влади щодо релігійних питань та гарантує рівний доступ громадян до соціальних благ незалежно від їхніх релігійних переконань. Це є фундаментом справедливого і недискримінаційного здійснення соціальної функції держави. Також в нормах Основного Закону Франції визначено її форму державного правління, а саме республіку, яка передбачає, що верховна влада у державі належить народу, існує поділ на гілки влади, а органи державної влади обираються на певний визначений термін. У цій нормі також звертаємо увагу на розділові знаки. Це означає, що такі ознаки, як неподільність, світськість, демократичність та соціальність можуть співіснувати як в рамках однієї концепції,

так і в рамках різних концепцій. Тому, конституційна характеристика Франції як неподільної, світської, демократичної та соціальної республіки свідчить про багатшарову і водночас цілісну концепцію державності, яка історично склалася під впливом Великої французької революції, ідеалів Просвітництва та подальших суспільно-політичних трансформацій. Факт встановлення неподільності Французької Республіки вказує на суворе дотримання принципу єдності державної влади та заперечення можливості федералізації або автономізації її частин, що гарантує неподільний характер суверенітету. У цьому контексті принцип неподільності виступає важливою передумовою реалізації соціальної функції, оскільки забезпечує єдність підходів до соціального законодавства, рівність громадян перед правом та недопущення регіональних диспропорцій у соціальних гарантіях.

Традиційно прикладом побудови держави для України є деякі країни, які раніше перебували у складі Радянського Союзу або ж належали до соціалістичного блоку. Після здобуття незалежності, країни Балтії прагнули не стільки формально декларувати свої наміри щодо побудови правової чи соціальної держави, скільки створити передумови для практичного їх втілення через реальне функціонування інститутів демократії, верховенства права та соціального захисту. У даному контексті варто зазначити, що в їх Конституціях закріплено значно простіші формулювання, ніж це зроблено вітчизняним законодавцем. Для прикладу, в статті 1 Конституції Литовської Республіки [4] взагалі зазначено лише те, що Литовська держава є незалежною демократичною республікою, і така ж сама норма закріплена статтею 1 Конституції Латвійської Республіки [5]. Не викликає сумнівів те, що в основі побудови цих держав лежать і правові, і соціальні засади, втім це не відображено на рівні відповідних норм конституцій. Так, вказані держави обрали модель, за якої соціальна функція і принцип верховенства права реалізуються не стільки через декларативні конституційні положення, скільки через конкретні механізми правозастосування, що гарантують реальний захист прав громадян і створення соціально орієнтованого державного середовища. Зокрема, Литва та Латвія вибудували розгалужені системи державних соціальних фондів, програм соціальної підтримки, доступу до безоплатної медицини і освіти, які функціонують в рамках демократичної правової системи.

Тож, на основі здійсненого аналізу, зробимо висновок, що зміст статті 1 Конституції України має бути наступним:

«Стаття 1. Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна правова держава».

Саме таке формулювання було обрано нами із огляду на те, що ідеї «суверенної держави», «незалежної держави», «демократичної держави» не суперечать ідеям «соціальної» чи «правової» держав та не є взаємовиключними. Разом із тим, наше дослідження продемонструвало, що концепція соціальної правової держави відповідає сучасним уявленням щодо того, якою має бути сучасна правова держава, а саме: в якій верховенство в усіх сферах належить закону, в якій забезпечуються усі права людини, в якій забезпечено необхідні умови життя людини, забезпечується її вільний розвиток і в якій кожна особа відчуває свою соціальну захищеність. Ці засади є тим, чого наша держава прагне досягнути у процесі свого розвитку, і ми вже сьогодні можемо спостерігати чіткі ознаки того їх часткової реалізації. Разом із тим, шлях побудови в Україні соціальної держави є значно довшим, значно складнішим і в якійсь мірі навіть архаїчним в сучасних умовах.

Висновки. Отже, проаналізувавши положення конституцій окремих європейських держав, ми можемо зробити наступні висновки: по-перше, жодна із них не декларує модель держави, як «соціальна та правова»; по-друге, у більшості конституцій взагалі не наголошується на тому, що держави є правовими, хоча очевидно, що вони на практиці є такими; по-третє, в конституціях таких пост-радянських країн, як Литовська Республіка та Латвійська Республіка, країни взагалі не визначаються, як соціальні та правові, а основними їх ознаками та атрибутами визначено «незалежність» та «демократичність». Тобто те, що наша держава ще в 1996 році задекларувала свій статус, як соціальної та правової, по суті стало авансом, який потребував: а) вибору того напрямку, за яким розвиватиметься наша держава; б) подальшої розбудови держави за цим напрямком. Саме це, а також взятий обов'язок побудувати одразу дві концепції, які в класичному розумінні є взаємовиключними, по суті і ускладнило в подальшому реалізацію нашою державою соціальної функції, а також її розвиток як соціальної чи правової, або ж як соціальної правової. Разом із тим, у нас відсутні підстави беззаперечно підтримати підхід, згідно якого конституювання соціальної держави суперечить найважливішим принципам держави правової. Між ідеями «правової» та

«соціальної» держав безперечно існують суперечності, які, втім не заважають їм співіснувати в сучасних умовах, про що свідчить, зокрема, стаття 1 Конституції Іспанії [1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Constitución Española (CE). «BOE» núm. 311. de 29/12/1978. URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>.
2. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (BGBl. S. 1). URL: <https://www.bundestag.de/gg>.
3. Constitution de la République française: Constitution du 4 octobre 1958. URL: <https://www.assemblee-nationale.fr/connaissance/constitution.asp>.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucija įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. Lietuvos Aidas, 1992, Nr. 220 (1992-11-10); Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (1992-11-30). URL: <https://www.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.
5. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Satversmes Sapulces 1922. gada 15. februāra kopsēdē pieņemtā. Latvijas Vēstnesis, 43, 01.07.1993. URL: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme>.